

Πρόσωπο και Ουσία πέραν των διλλημάτων της θεολογούσας θρησκευτικότητας

του Απόστολου Σαραντίδη

Η κριτική στη θεμελίωση της προτεραιότητας του προσώπου έναντι της Ουσίας, και η προσπάθειά της να σκιαγραφήσει τις δυνατότητες υπερβατικής ελευθερίας του ενυπόστατου Είναι ως προσωπικό τοπίο του κοινωνείν, χαρακτηρίζουν αν μη τι άλλο, μια αποφασιστική θεολογική τόλμη και θαρραλέα υπέρβαση.

Η θεολογική κοινότητα ευνόησε πολλαπλά κίνητρα για λήθη σε έναν χώρο όπου ο μαρασμός είχε προσλάβει επί δεκαετίες το ύφος της εμβρόντητης παραλυσίας απέναντι στην πρόκληση για «διαιτησία» ανάμεσα στην παράδοση και τις μελαγχολικές εξελίξεις της νεωτερικότητας. Η τομή που τυχόν θα επιχειρείται στο εξής φαίνεται εν τέλει να οφείλεται σε έναν θαυμαστά ευαισθητοποιημένο κοινό νου, ύστατο δεκανίκι του ανθρώπινου ψυχισμού. Διότι αν από την ουσία του Θεού είμαστε εξ υποθέσεως αποκλεισμένοι ως υποκείμενα συνάντησης και γνώσης εξασφαλίζοντας την εγγύηση της σχέσης με Αυτόν χάρις στις προσωπικές του ενέργειες, πού αλλού θα εύρισκε έρεισμα η θεολογική μας σχέση. Η εγγύηση αυτή συνιστά και το κλειδί μιας εμπράγματης και αληθινής προτεραιότητας.

Με δεδομένο ότι γνωρίζουμε τον Θεό ως πρόσωπο και όχι ως ουσία, πώς να ερμηνεύσουμε όλο αυτό το αγωνιώδες σύμπλεγμα μήπως και υποτιμηθεί η κοστολόγηση της τελευταίας, τη στιγμή που η ίδια δεν νομιμοποιεί παρά την αποφασιστική μας αποστασιοποίηση. Αν το περιβάλλον της ύπαρξης του ανθρώπου είναι όντως η εμπειρία και όχι οι αφαιρέσεις της νόησης, πώς είναι δυνατόν να μη συλλαμβάνεται ανθρωπίνως το πρόσωπο ως προηγούμενο της ουσίας, εφόσον εκείνου τις ενέργειες καταγράφει η ύπαρξη στην κίνησή της προς τον άλλον;

Ανεξαρτήτως λοιπόν του εάν ουσία και υπόσταση μένουν αχρόνως και μυστηριακώς αδιαχώρητες όσο και διακριτές αποτελώντας το λίκνο η μία της άλλης, η υποχρέωση να χορηγήσουμε το πρωτείο των πνευματικών συγκινήσεων στο καλωσόρισμα του προσώπου διασώζει κάτι από τη λησμονημένη αυθεντικότητα της εποχής κατά την οποία η θεολογία δεν ήταν ακόμη ευτυχώς επιστήμη, μέσω της αυθεντικότητας της προσευχής.

Αναφερόμαστε στο συνολικό προσευχητικό άνοιγμα μιας ευχαριστίας που προσανατολίζεται στην ψυχοσωματική αναπνοή της οριακής μέθεξης. Συνεπώς του προσώπου δια μυστηρίων, εξαγιασμένων υλικών αντικειμένων και ιερών εικόνων προς δόξαν Θεού και Σωτηρία του πεπτωκότως ανθρώπου. Αυτή η όχι και τόσο καλή ένταση μεταξύ ευχαριστίας και θεολογίας, επιλύεται από μια ρωμαλέα χειρονομία υπενθύμισης της αγαπητικής εκ-στασης φέρνοντας στο προσκήνιο μιας ζωτικής επικαιρότητας το διακύβευμα της Σχέσης του Εγώ, αρχικά με το Εμείς και την υπερβατική συνύπαρξη κατόπιν με τον άλλον συνάνθρωπο σε μια πανανθρώπινη συνάντηση σωτηριολογικού – εσχατολογικού χαρακτήρα που λέγεται Εκκλησία με ρήτρα Αγάπης.

Στην ευχαριστία ο άνθρωπος ευχαριστεί και το πρόσωπο και την ουσία. Η αλήθεια όμως συμπυκνωμένη στις ελάχιστες στιγμές που το Είναι τείνει να υπάρξει ως αιχμή έλλογης συγκατάθεσης σε μια ιδιαίτερος δραστήρια παρουσία του νοήματος του Θεού, ευχαριστεί πρωτίστως το πρόσωπο. Δεν υπάρχει προοπτική στο να ευχαριστείς μια ουσία. Τονίζοντας τη σχέση μας με την ουσία, στο μέτρο που αυτή στεγάζεται σε ένα κενό σημαίνον, κινδυνεύουμε να εκλάβουμε το πρόσωπο σαν προσωπίο. Υπερτονίζοντας αντιθέτως τη σχέση μας με το πρόσωπο, κινδυνεύουμε μήπως να δούμε την καλή μας προαίρεση να ωθείται σε ένα εφελτήριο υπερθεματισμού της περσοναλιστικής ευφορίας χρωμένη στη δυτική επίδραση, άρα στον ίλιγγο της δύναμης και του φεουδαρχικού ορθολογισμού; Μα αυτό ήδη έχει απορριφθεί από την ορθόδοξη παράδοση όχι πλέον δογματικά αλλά εμπειρικά επί της ουσίας και δεν θα μπορούσε να αποτελεί σοβαρό υπαρξιακό δίλλημα.

Φέρνοντας λόγου χάρη σε πέρας ένα λεπτό εγχείρημα προσωρινής θεραπείας αυτής της αντίφασης, αναβαθμίζοντας την έννοια του ομοουσίου κατά τον Άγιο Μάξιμο τον Ομολογητή και επανεισάγοντας έναν υποχρεωτικό πόρον από τον σκόπελο της ουσίας ως κοινότητας γνώμης, η οποία τοιουτοτρόπως κοινώς συνάπτεται με τη φύση μιας ομοείδειας επιτέλους πνευματοφόρου, αναδύεται ως ενυπόστατη καθολικότητα. Ο εν λόγω ελιγμός για την προσυπογραφή της ισόμοιρης συγκατοίκησης προσώπου και Ουσίας μέσα στο όνειρο ενός ιδανικού προορισμού, όπου η Ουσία απολύτως παρούσα ως συνεκτικό θεμέλιο απείρων προσώπων προστατεύεται από τη βιασύνη μας να την παραμελήσουμε, είναι εκ πρώτης όψεως θεαματικός και αξιοπρόσεκτος.

Όμως και αυτή η κατεύθυνση θα μπορούσε να δράσει σε βάρος της διάκρισης. Σαν να λέμε της διαφοράς ως πηγή ιδιοπροσωπίας. Αν πιστέψουμε πως ο Αγιασμός του κόσμου προϋποθέτει την κίνηση προς το ομοούσιον περισσότερο από ό,τι την κίνηση προς την αμοιβαία, ενοποιό, ερωτική αυθυπέμβαση των περιφράξεων, δεν αποφεύγουμε από το να γείρει η πλάστιγγα ανάποδα. Με ζητούμενο λοιπόν την ισορροπία, επόμενο είναι να ξεκινά κανείς όχι από την ομοουσιότητα που συνιστά πνευματικό στόχο της κτίσης ή εντελέχειά της, αλλά από την εμπειρία του κατ' εικόνα, αφού η τελευταία αντηχεί εδώ και τώρα στην αιθρία του Είναι.

Παίρνουμε ως αφετηρία το πρόσωπο διότι το θέμα είναι πάντοτε ο θάνατος. Δηλαδή το Επείγον. Θάνατος ως θυσία ή συνοδός του πένθους φυσικά και αναγεννητική συνέχεια, και όχι ως το Είναι προς θάνατον. Εντοπίζοντας τον πυρετό του εμπρόσωπου έρωτα σε θέση αναστάσιμου νικητή πάνω στην τυφλή αδράνεια της φύσης, λυτρωνόμαστε από όλες ταυτόχρονα τις ασθένειες της επιστημολογικής υπεροψίας, οι οποίες ως το παραδεχτούμε, παρουσιάζουν επιδημική έξαρση.

Εξυπακούεται επίσης μια σύγχυση που πλήττει κατ' εξοχήν τον ορισμό του υποκειμένου. Εαυτός, Εγώ, υποκείμενο, πρόσωπο, Είναι, ψυχή, συνείδηση, ύπαρξη, όλα τα παραπάνω, σε πείσμα των διακρίσεων που αποπειράται να θέσει σε εφαρμογή η βαθιά θεολογική κατάρτιση, συνωστιζονται ανεπανόρθωτα, διαβρωμένα από τη θεωρητική μεταχείριση χιλιετιών, ώστε προβάλλουν το ένα σαν ίσκιος του άλλου ή φέρονται να ανταλλάσσουν ιδιότητες.

Τα πράγματα χειροτερεύουν όταν επιτρέπεται να υπεισέλθουν στην ανάπτυξη της επιχειρηματολογίας ψυχολογικά και ψυχαναλυτικά σχήματα των οποίων η γνωστική εποπτεία ταλαντεύεται αμήχανα με αποτέλεσμα να παραβλέπει ότι το πρόσωπο της θεολογίας εξουσιοδοτείται κατά χάριν από τον Λόγο ενώ το ψυχαναλυτικό υποκείμενο είναι υποκείμενο του λόγου του ασυνειδήτου.

Αυτή η παραπλανητική μεσοτοιχία του σημαίνοντος λόγου καθόλου δεν δηλώνει γειτνίαση. Χώρια που προσφεύγει στην υποτίθεται σεβαστή μαρτυρία της βιοχημείας του εγκεφάλου για να στηρίξει το απαρέγκλιτο καθεστώς της φύσης στον οντολογικό ορίζοντα. Γελοιοότητα μέσα στην όλη αντίφαση δηλαδή.

Άλλες παρανοήσεις, ελλοχεύουν στην ψυχαναλύζουσα κριτική του Εγώ, θεωρουμένου αποκλειστικά ως φορέα της αρνητικής ναρκισσικής διάστασης που υποκινεί τις στρατηγικές δύναμης, μολονότι το Εγώ, στον βαθμό που συνιστά την απάντηση του φαντασιακού συστήματος ταυτίσεων στον συμβολικό διχασμό του υποκειμένου, δεν παύει να είναι εν μέρει απαραίτητο, από ψυχαναλυτική μεν άποψη ένεκα της ανάγκης να υπάρξει μια νηπιακή φάση υγιούς εγκατάστασης του ανθρώπινου όντος στον ναρκισσισμό, από δε θεολογική επειδή είναι αυτό ειδικώς το Εγώ που πρέπει να δωρίσει κανείς αγαπητικά, δηλαδή υποτάσσοντας το φαντασιακό στην ευθύνη. Και για να δωρίσει κανείς το Εγώ του θα πρέπει να το έχει.

Οπότε το δίλημμα κακώς εξετάζει αν ο εικαζόμενος περσοναλισμός φλερτάρει με τις ελλοχεύουσες αντηχήσεις μιας εγωτικής υπερέξασης δυτικής επιρροής αντί να εστιάζεται στο αν η θεωρία περί προσώπου ως αγγελτήριο αγαπητικής έκστασης προτείνει πειστικά τον Αγιασμό του Εγώ κατά τη συντριβή του. Ο φόβος μήπως η οντολογία του προσώπου διολισθησει στην οντολογικοποίηση κατοικεί όχι στο πρόσωπο αλλά στο Εγώ, όπου έχουν το στρατηγείο τους όλες οι θεωρητικές αναλύσεις όταν δεν συνδέονται με το αίτημα αγαπητικής διάνοιξης στο αντικείμενο, οπότε η μέριμνα για την αδικημένη ομοουσιότητα πρυτανεύει.

Θα είχαμε πολλά να κερδίσουμε αν ερευνούσαμε. Π.χ. την κακοτυχία ενός Εγώ που αποδεχόμενο να συντριβεί από τον Σταυρό, βρίσκει μπροστά του το φάσμα ενός προσώπου ακυρωμένου από τη νεύρωση κι έτσι επιστρέφει στο νηπιαγωγείο της φύσης. Θα καταλαβαίναμε τότε ότι το πάθος της δύναμης δεν είναι μόνο μια ασθένεια του φαντασιακού αλλά και του συμβολικού. Της γλώσσας, της επιστήμης, της γνώσης.

Το πρόσωπο λοιπόν προηγείται ακριβώς επειδή ούτε προηγείται ούτε έπεται κι εμείς όντας θνητοί και αδύναμοι, είμαστε χαρούμενοι και αθάνατοι εις το αιώνιο παρόν ενός ψευδαισθησιακού χρονικού ορίζοντα των πέντε αισθήσεων και της νοητικής εξάρτησης του νου. Μέσα σε ένα ερωτικό κοινωνικό στιγμιότυπο που δεν ανήκει στην αυταπάτη αλλά στον χρόνο και τις αξίες της ανθρωπότητας η οποία κοινωνείται στη συνέχειά της και διασώζεται από τον υπέρλογο Λόγο δια της Σταυρικής θυσίας και της προσωπικής βούλησης εκάστου ενός μοναδικού, μακράν της μονάδος, μέσω της μυστηριακής πνευματικότητας.

Όμως αν προηγηθεί η Ουσία, άρρητη καθώς είναι και αμετάβατη στον λόγο, θα προηγηθεί του λόγου για τα καλά και τότε τα πράγματα πραγματικά δυσκολεύουν, παραμένοντας με τον ψυχισμό μας υποθηκευμένο στην κοινωνική ανθρωπολογία.